

Ђорђе БУБАЛО
Филозофски факултет
Београд

СРЕДЊОВЕКОВНЕ ПОВЕЉЕ У АРХИВУ МАНАСТИРА САВИНЕ*

Писана заоставштина средњовековног раздобља српске повести трпела је вишевековно затирање, чему смо и сами дали неславан допринос, допревши до данашњице расута у незнатним остацима, често оптерећена сенком немара и равнодушности. Ова немилосрдна пошаст уништила је практично све световне архиве, изузев оних на Приморју, а црквене свела

---

* Рад настао као резултат рада на пројекту Министарства за науку, технологије и развој *Друштво у српској дипломатичкој грађи* (Ев. бр. 1667). Идеју и основу за овај рад (и предавање под истим називом одржано у оквиру Научне трибине Историјског института у Београду, 7. новембра 2002. године) чини истраживање обављено у архиву манастира Савине током августа месеца 2002. године. За успешан рад у архиву, осим добре воље и материјалне потпоре, непроцењиви су били гостољубивост и поверење указани ми од стране старешине савинског, архимандрита Јустина (Тасића) и стална помоћ, стручна и људска подршка господина Горана Комара из Херцег Новог, несумњиво најбољег познаваоца и чувара манастирског архива. Уз топлу захвалност обојици, посвећујем им ову студију као скромно уздарје. Обавезан сам нагласити и чињеницу да су се за мога боравка у Савини најстарије повеље још увек налазиле на конзервацији у Републичком заводу за заштиту споменика културе на Цетињу, што је делимично пореметило планирани подухват. С друге стране, рад у архиву и разбуђени интерес за недостајућа документа одразили су се посредно на поновљене апеле за повраћај, са срећним коначним исходом. Од 20. септембра 2002. године најстарија манастирска документа поново су у својој матичној установи а резултати савинског истраживања уграђени су подједнако у ту чињеницу као и у редове који следе. Допунска истраживања извршена су у Архиву САНУ и поново у Савини уз посредовање господина Горана Комара.

на изоловане чуваре самих наговештаја некадашње величине. Заправо, изузев манастира Хиландара, из чијег смо архива кадри да ишчитамо читаву његову историју, уз неизбежне празнине, разуме се, ниједан други српски манастир није сачувао у целости или најбитнијим одељцима грађу насталу од оснивања до најновијег доба. Архив манастира Савине један је од ретких у којем се одржало релативно обиље докумената, и по разноврсности и по временском распону.

У настајању и карактеру савинског архива (и шире гледајући готово читавог фонда покретних културних добара манастирских) пресудна улога припада двама чиниоцима. На првом месту то су догађаји из времена Морејског рата (1684–1699) којима је из основа промењен манастирски живот и увелико одређена његова потоња судбина. Наиме, турско-млетачке борбе у Херцеговини имале су за једну од последица рушење Требињског манастира и пресељење његовог братства са највреднијим драгоценостима под окриље Млетачке републике, у манастир Савину 1693. године¹. Тврдошка ризница, чији је значајан део формиран од фрагмената некадашње милешевске ризнице, пресађена је на ново станиште на коме ће се вишеструко разгранати и обезбедити сигурност и трајност². С друге стране, управо догађаји с конца XVII века, којима је удахнут нови живот старом монашком средишту, чинили су основу његовог угледа који ће непрекинуто расти током XVIII века. Срби су на Савину гледали као на извориште духовне снаге, путоказ у недаћама, спокојно прибежиште пред ратом и пустошењима. Улога једног од најзначајнијих духовних средишта Срба у XVIII веку, разгранате и живе везе са свим ораницама народа одразили су се на богатство текуће манастирске архиве³.

Наведени чиниоци условили су и грубу, по пореклу и старини, поделу архивске грађе. Старији, малобројнији, али свакако важнији део чине појединачни документи, чија се почетна граница сада засигурно може оцртати у XIII веку. Ове исправе пристигле су у ново одредиште највећим делом на рукама тврдошких монаха. На ово, већ формирано архивско језгро

¹ О овим догађајима видети Д. Медаковић, *Манастир Савина. Велика црква, ризница, рукописи*, Београд 1978, 14–16 (= Медаковић, *Савина*); Г. Комар, *Светоуспенски манастир Савина у Мељинама код Херцег-Новог*, Херцег-Нови 2001, 14–42 (= Комар, *Савина*).

² В. Ј. Ђурић, *Савина*, Бока 5 (1973) 17–18, прештампано као посебно издање Београд 1977, 1991², XXIV–XXV (= Ђурић, *Савина*); Медаковић, *Савина*, 61–64; Idem, *Ризница манастира Милешеве. Прилог реконструкцији*, у: Милешева у историји српског народа, Научни скупови САНУ књ. XXXVIII, Одељење историјских наука књ. 6, Београд 1987, 221–229.

³ Медаковић, *Савина*, 16–38; Г. Комар, *Ћирилска документа Млетачког архива у Херцег-Новом (политичко-управни списи) и ћирилска документа манастира Савина — 18. вијек*, Херцег-Нови 1998; Комар, *Савина*.

наставља се континуирана, богата документација настала из свакодневних пословних, правних, политичких и верских односа који су одликовали живот једног великог монашког средишта током XVIII, XIX и XX века. Манастирска архива тако (као и читава ризница, уосталом) сублимира својим садржајем историју и духовност три велике српске светиње — Милешеве, Тврдоша и Савине⁴.

Средњовековни део савинског архива чине данас три повеље: 1. повеља краља Уроша I о оснивању цркве Светог Николе у Хвосну (1276/77); 2. фалсификована повеља цара Уроша о стонском дохотку (12. јули 1358); 3. повеља деспота Стефана Лазаревића о поклону пет села у Моравицама манастиру Милешеви (после 1413). Вагано апсолутним мерилима ова је бројка занемарљива, гледајући и из угла српског средњовековног документарног фонда и из угла самог манастирског архива. Но, уколико је релативизујемо, савинска средњовековна документа показале нам се у далеко значајнијем светлу. Количина српске средњовековне дипломатичке грађе процењује се на око 1300 докумената, од чега је лавовски део (око 1100) својина Дубровачког архива. Од осталих нешто више од 200 докумената, већина се налази у ризницама светогорских манастира, преваходно Хиландара. Ако од овог броја одузмемо и примерке расуте по библиотекама, музејима и архивима, највише Београда и Цетиња, у манастирима Српске православне цркве готово да је немогуће наћи трагове негдашњих архива. У том светлу посматрана, три савинска средњовековна документа делују изазовније него читави свежњеви средњовековне грађе Дубровачког или Млетачког архива.

ИСТОРИОГРАФИЈА

Романтичарској заокупљености старинама није промакло богатство манастирске ризнице, а рукописне књиге и средњовековне повеље биле су свакако најпривлачнији део. Већ 1844. године повеља деспота Стефана издата је сасвим коректно у *Србско-далматинском магазину*, како изгледа, трудом самог уредника Ђорђа Николајевића⁵. Заслуге овог часописа за учвршћивање националне свести и просвећивање, великим делом и посредством редовног објављивања изворне грађе, тешко је преценити те се

⁴ До сада је наштампано неколико инвентара манастирске архиве, са пописом најзначајнијих докумената, али, строго узев, ниједан од њих није стручан по приступу и елементима. Библиографске податке о њима видети у нап. 17–20.

⁵ *Диплома Деспота Стефана Лазарева сина, с којом поклања Манастиру Милешеву пет села*, Србско-далматински магазин 9 (1844) 125–127 (= Николајевић, *Диплома*).

деспотова повеља нашла на правом месту као истински весник пребогате манастирске архиве. Опис исправе и печата, који прати издање текста у *Србско-далматинском магазину*, прештампан је, уз незнатне измене и обавештење о издању, у пештанском *Србском народном листу* наредне године⁶, чиме је зацело проширен круг посвећених. Ова два чланка и вести, често и непотврђене, које су колале славистичким круговима привукли су, природно, и учене главе на само извориште. Године 1856. Савину походе Франц Миклошич и Иван Кукуљевић, а наредне године Александар Гилффердинг⁷. Кукуљевић је са свога боравка у Боки понео у Загреб преписе повеља краља Уроша и деспота Стефана⁸, али их је, по свој прилици, уступио Миклошичу, у чијој су збирци *Monumenta Serbica* објављени наредне године⁹. Стонска повеља цара Уроша приређена је у истој збирци на основу хиландарског примерка без икакве белешке о савинском препису, што засигурно указује да Миклошичу није ни био познат¹⁰. Тешко је порећи тврдњу да је готово немогуће наћи другог издавача или публикацију који би, уз неизоставан научни ауторитет, шире, убедљивије и дуготрајније проширили добар глас о средњовековном манастирском архиву и учинили га доступним за најзахтевнија истраживања. О томе сведоче не само чињеница да је Миклошичева збирка и данас неизбежан приручник, већ и да се већина доцнијих издања сводила на просто преузимање из *Monumenta Serbica*.

Одиста, већ 1864. повеља краља Уроша, према Миклошичевом издању и уз мађарски превод, нашла је место у дипломатичком кодексу времена угарске династије Арпадовића¹¹, а према истом предлошку, с преводом на латински, у збирци Д. Хурмузакија¹². Није изостала ни научна полемика и опет је исти документ био у средишту пажње. Љубомир Коваче-

⁶ Г. [рујић] Н. [иканор], *Старина*, Србски народни лист год. 10, бр. 41, 4. новембар 1845, Пешта, 326–327 (= Грујић, *Старина*). Медаковић, *Савина*, 1, погрешно одређује садржај овога чланка као “текст описа дипломе манастиру Хиландару”.

⁷ Медаковић, *Савина*, 34.

⁸ I. Kukuljević Sakcinski, *Izvestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine*, Arkiv za povjestnicu jugoslaven-sku 4 (1857) 340–341 (и посебно издање са сопственом пагинацијом изашло исте године у Загребу, стр. 36–37) (= Kukuljević, *Izvestje*).

⁹ F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Wien-nae* 1858, Graz 1964², 71–73, 333–335 (= MS).

¹⁰ MS, 165–168.

¹¹ G. Wenzel, *Codex diplomaticus arpadianus continuatus V*, Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria X, Pest 1864, 276–280 (= Wenzel, *Codex*).

¹² D. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Rumânilor 1346–1450, și cu done apendice documente slavone insoțite de traduceri latine 1198–1459*, București 1890, 794–796 (= Hurmuzaki, *Documente*).

вић и Иван Павловић¹³ суочили су аргументе око ауторства и времена издавања повеље краља Уроша, питања која су обележила интересовање за ову повељу од тренутка када је обелодањена Миклошичевом заслугом. Решења која је Павловић тада понудио вишеструко су потврђена новијим истраживањима, али су погрешне атрибуције остале и до данас готово неизбежан пратилац овог документа. Њиме се позабавио и Емил Калужњацки 1891. године с намером да реконструише лакуне у тексту. Будући да пред собом није имао сам документ већ је прибегао интервенцијама искључиво на основу граматичких и правописних аргумената прилагођених контексту, већина предложених решења превазилазила је обимом приближне мере недостајућег текста¹⁴.

С друге стране, деспотова повеља наметала се својом несумњивом оригиналношћу, украшеном сачуваним масивним воштаним печатом. Лета 1890. Ватрослав Јагић је, гледајући оком филолога, захтевао ново издање ради језичких испитивања приложивши уз свој кратки апел одличне факсимиле документа и печата¹⁵. Годину дана доцније појавила се и литографија истог документа у календару Бошњак у Сарајеву¹⁶, па је тада, може се рећи, у издањима и одличним репродукцијама створена сигурна основа за сваку врсту истраживања.

Наравно, нису само повеље проносиле глас о богатству манастирске ризнице. Спорадичне вести, краћи прилози или издања записа и натписа наметали су у све оштријем виду потребу издавања једног прегледног каталога манастирских старина. Тиме би се учинила приступачним основна обавештења о савинским исправама. Први такав покушај, скроман по обиму али јасан у изразу, изашао је из пера епископа Никанора Ружичића¹⁷. Његов опис манастирске књижнице доноси најнужније податке о све три повеље отварајући низ штампаних каталога манастирске архиве, су-

¹³ Љ. Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака у српској историји*, ГНЧ 3 (1879) 436 (= Ковачевић, *Неколико исправака*); И. Павловић, *Смрт Стефана Првовенчаног и сина му Владислава*, Отаџбина 5 (1880) 584–589 (= Павловић, *Смрт Стефана Првовенчаног*); Љ. Ковачевић, *Жене и деца Стефана Првовенчаног*, Глас СКА 60 (1901) 44 (= Ковачевић, *Жене и деца*).

¹⁴ Е. Kalužniacki, *Zur Textkritik der altserbischen Urkunden*, AfSIPh 13 (1891) 88–93 (= Kalužniacki, *Textkritik*).

¹⁵ В. Јагић, *Хрисовуљ деспота Стефана*, ГЗМ 2 (1890) 252–254 (= Јагић, *Хрисовуљ*).

¹⁶ Нисам успео да дођем у посед ове публикације. Наведени податак пружам према обавештењу које даје Младен Црногорчевић уз свој опис повеље (види нап. 18). О истоме сведочи и епископ Герасим Петрановић у једној неформалној белешци чији текст саопштавам у последњем одељку.

¹⁷ Н. Ружичић, *Манастир Пресвете Богородице на Савини*, Старинар 11 (1894) 125–127 (= Ружичић, *Манастир*).

марних или детаљних, у којима је средњовековним актима увек пружано почасно место. Таквим начином су основна обавештења бивала стално приступачна широком и шароликом кругу читалаца. Убрзо је уследио и данас сваке хвале достојан попис манастирског архива, у првој великој монографији манастира Савине, Младена Црногорчевића¹⁸, а његове податке је у скраћеном виду укључио у споменицу манастира Савине отац Јеротеј Петковић¹⁹. Ова три инвентара манастирског архива остали су практично до данас основно врело обавештења о најважнијим документима и на њих се, у мањој или већој мери, ослањају сви потоњи подаци о средњовековним савинским исправама, како у каталозима тако и у кратким белешкама у оквиру ширих целина. Сумарне напомене о средњовековним документима манастирског архива (нажалост, често уз погрешну атрибуцију) готово да су биле неизоставни део сваког прилога о Савини, нарочито оних општег карактера. Податке ове врсте можемо срести, рецимо, у *Боки Сава Накићеновића*, у популарној монографији о далматинским манастирима Бошка Стрике, извештају Илије Синдика о бококторским архивима, *Прегледу црквених споменика* Владимира Петковића; у Луковићевој *Боки*, *Енциклопедији ликовних уметности ЈЛЗ*, у више пута прештампованој монографији Савине Војислава Ј. Ђурића²⁰. Осим у инвентарима, све три повеље нашле су се на једном месту и у Новаковићевим *Законским споменицима*, с тим што је и овде повеља цара Уроша приређена на основу хиландарског преписа без помена о савинском²¹.

Повеља краља Уроша (уз разнолике атрибуције, да још једном нагласим) и даље је повремено привлачила истраживачку пажњу. У одељку о фалсификатима у *Студијама о српској дипломатици* Станоје Станојевић уврстио је ову повељу у групу докумената сумњиве аутентичности и тра-

¹⁸ М. Црногорчевић, *Манастир Савина у Боци Которској*, Весник Српске цркве 12, св. 8 (1901) 748–749 (= Црногорчевић, *Савина*).

¹⁹ *Споменица манастира Савине пригодом прославе деветстогодишњице мале савинске цркве 1030–1930*, уредио о. Јеротеј Петковић еп. синђел, Котор 1930, 13 (= Петковић, *Споменица*).

²⁰ С. Накићеновић, *Бока. Антропогеографска студија*, Српски етнографски зборник књ. XX, СКА Београд 1913, 499; Б. Стрика, *Далматински манастири*, Загреб 1930, 233 (= Стрика, *Манастири*); И. Синдик, *Архивска грађа у Боки Которској*, ИЧ 1–2 (1948) 373 (= И. Синдик, *Архивска грађа*); В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Посебна издања САН CLVII, Одељење друштвених наука нова серија књ. 4, Београд 1950, 291; Н. Луковић, *Бока Которска*, Цетиње 1951, 76; *Енциклопедија ликовних уметности 4*, ЈЛЗ Загреб 1966, s. v. *Savina* (Р. Мјјовић); Ђурић, *Савина*, 17 (и посебно стр. XXIV).

²¹ Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 606–607, 709–711 (= 3С).

диције²². Владимир Мошин је укључује у свој преглед и анализу Милутинових повеља опредељујући се тиме и за ауторство²³. Напокон, наредне године Душан Синдик дао је коначан прилог решењу питања ауторства и времена настанка овог документа приписујући га краљу Урошу²⁴. Исправа је доживела још једно издање (са преводом на енглески и кратким коментаром) у првој свесци збирке средњовековних српских повеља односећих се на област Косова и Метохије²⁵.

Када је реч о деспотовој повељи, у подједнако оштром виду постављало се питање времена издавања будући да у документу нема непосредних хронолошких одредница. Различите, углавном неаргументоване, претпоставке ставио је ван снаге темељном расправом о овом питању Милош Благојевић одређујући приближно време издавања исправе након 1413. године²⁶. Андрија Веселиновић је у својим радовима о времену Деспотовине више пута анализирао ову исправу²⁷. И деспотова повеља добила је још једно, брижљиво приређено издање, с преводом на савремени српски, фотографију и најнужније напомене, у хрестоматији књижевних радова деспота Стефана приређеној од стране Ђорђа Трифуновића²⁸. Нова издања и расправе о ауторству и времену настанка повеља краља Уроша и деспота Стефана корисно су допуњени одличним фотографијама оба документа (укључујући и посебан снимак печата ове друге) објављеним у монографији манастира Савине Дејана Медаковића²⁹.

У последње време појавила су се још два пописа докумената савинског архива. Први од њих потписала је Мирјана Каписода у часопису

²² С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици XXV. О фалсификованим повељама*, Глас СКА 169 (1935) 45 (= Станојевић, *О фалсификованим повељама*).

²³ В. Мошин, *Повеље краља Милутина — дипломатичка анализа*, ИЧ 18 (1971) 68 (= Мошин, *Повеље*).

²⁴ Д. Синдик, *Ко је аутор оснивачке повеље храма Св. Николе у Хвосну?*, ИЧ 19 (1972) 67–77 (= Д. Синдик, *Ко је аутор*).

²⁵ Т. Živković – S. Bojanin – V. Petrović, *Selected charters of serbian rulers (XII–XV century) relating to the territory of Kosovo and Metohia I*, Athens 2000, 44–48 (= Živković–Bojanin–Petrović, *Selected charters*).

²⁶ М. Благојевић, *Деспот Стефан Лазаревић и Милешева*, у: Милешева у историји српског народа, Научни скупови САНУ књ. XXXVIII, Одељење историјских наука књ. 6, Београд 1987, 165–174 (= Благојевић, *Деспот*).

²⁷ А. Веселиновић, *Косовске алузије у повељама Стефана Лазаревића*, ЗФФБ 18–А (1994) 189–190 (= Веселиновић, *Косовске алузије*); *Idem*, *Држава српских деспота*, Београд 1995, 23–24, 50, 59, 164–165, 220 (= Веселиновић, *Држава*).

²⁸ Деспот Стефан Лазаревић, *Књижевни радови*, приредио Ђ. Трифуновић, Београд 1979, 150–151, 164–165, 204–206 (= Трифуновић, *Деспот*).

²⁹ Медаковић, *Савина*, сл. 96, 97, 109 (фото Д. Тасић).

*Архивски записи*³⁰. Било би очекивано да се у архивистичком часопису појави стручан инвентар заснован на непосредном увиду у архивски материјал, али је, на разочарење, ауторка дословно или уз незнатне стилске измене преузела у целини попис који је још 1930. објавио отац Јеротеј Петковић. Фотографије су, заједно с легендама, преузете из Медаковићеве монографије. Последњи попис појавио се као прилог најновијој монографији манастира Савине из пера Горана Комара³¹. За основне податке о ауторству и времену настанка аката кориштен је Црногорчевићев каталог, уз податке о новијим преписима и одсуству повеља из манастирске архиве (о томе видети даље у тексту).

1. ПОВЕЉА КРАЉА УРОША I КОЈОМ ОСНИВА ЦРКВУ СВЕТОГ НИКОЛЕ У ХВОСНУ КАО МЕТОХ МИЛЕШЕВСКИ (1276/77)

Краљ Урош I, пошто му је брат Владислав предао на самрти право старања о његовој задужбини, манастиру Милешеви, оснива храм Светог Николе у Хвосну и потчињава га манастиру Милешеви. Цркви, подигнутој на обали реке Бистрице близу архиепископије пећке, приложен је истом исправом трг Ступ са прецизно одређеним међама. Према резултатима до којих је дошао Д. Синдик, титула *господин* уз Урошево име у потпису указивала би да је повељу издао после збацивања с престола, а пре смрти, тј. између 1. септембра 1276. и 1. маја 1277. године³².

Опис: Оригинална повеља није сачувана. Данас се у савинском архиву налазе два преписа, један настао највероватније у XVI веку и други из 1938. године³³.

---

³⁰ М. Каписода, *Архив манастира Савине*, Архивски записи 4, св. 1–2 (1997) 61–62 (= Каписода, *Архив*).

³¹ Комар, *Савина*, 106.

³² Д. Синдик, *Ко је аутор*, 72–73.

³³ Миклошичева белешка уз издање хвостанске повеље гласи: “Apographum membran. vetus quidem, sed minus accuratum in mon. Savina prope Catharum. Nos e duobus apographis hujus apographi textum restituere conati sumus. Monemus alterum apographum in subscriptione habere tantum **СѢФАНЪ УРОШЪ** etc.” (MS, 73). Извесна непрецизност података и погрешно тумачење од стране историчара учврстили су заблуду да у манастиру Савини постоје два, односно три стара преписа ове исправе. Припремам расправу у којој настојим показати да је у Миклошичево време, као и данас, постојао само један препис из XVI века, те да су друге две копије о којима говори само нови, у научне сврхе направљени преписи овога старога преписа, које је добио као подлогу за припремање издања. У истом раду покушаћу да одгонетнем ко је од Миклошичевих помагача начинио ове преписе и уступио му их на ко-

1. Препис не старији од XVI века на пергаменту величине 45, 5 x 39, 5 cm, исписан полууставним писмом, црним мастилом у 32 реда укључујући и потпис. Символична инвокација (крст на постољу), иницијали и потпис исписани су црвеним мастилом. Испод потписа, ближе левој ивици, налазе се четири прореза за врпцу од печата. Текст је на прегибима или избледео (поготово уздужним) или делимично оштећен. Избледелог текста има спорадично и на другим местима, изгледа услед утицаја влаге. На полеђини новија белешка, писаним словима ћирилицом, црним мастилом у два реда: *Писмо Стефана Уроша*.

Фото: Историјски институт Београд, Архив, кутија 12, бр. 72 — формат разгледнице (В. Мошин); Историјски институт Београд, Збирка Душана Синдика; манастир Прасквица код Будве, фото који је начинио игуман Димитрије (Лакић) 1972. год. Објављена: Медаковић, *Савина*, сл. 96 (Д. Тасић). Овде се објављује фотографија коју је начинио Милан Муратовић, *Про-фото М*, Херцег Нови.

Издања: MS, 71–73 (на основу овога преписа; сва доцнија издања преузимају Миклошичево читање без измена); Wenzel, *Codex V*, 276–280 (с преводом на мађарски); Hurmuzaki, *Documente*, 794–796 (с преводом на латински); ЗС, 606–607 (извод); Živković – Vojanin – Petrović, *Selected charters*, 44–48 (с преводом на енглески и кратким коментаром). У припреми је ново, критичко издање у оквиру првог тома *Српског дипломатара*.

Литература: Ковачевић, *Неколико исправака*, 436; Павловић, *Смрт Стефана Првовенчаног*, 584–589; Kalužniacki, *Textkritik*, 88–93; Ружичић, *Манастир*, 126; Црногорчевић, *Савина*, 748; Ковачевић, *Жене и деца*, 44; Петковић, *Споменица*, 13; Стрика, *Манастири*, 233; Станојевић, *О фалсификованим повељама*, 45; Мошин, *Повеље*, 68; Синдик, *Ко је аутор*, 67–77; Каписода, *Архив*, 61; Комар, *Савина*, 106.

Почетак: † |¹ Г(оспод)ъ възнесе се на н(е)в(е)са да поустити мировиѣ штѣшителя н(е)в(е)са оуготоваше прѣстољь кго влаци вѣльлепїк...

Крај: |³⁰ прѣдателькъмъ и съ распанъшими Г(о)с(под)а и рекъшими крвьв его на нас(ъ) и на чед(е)хъ наших(ъ) и шт(ъ) в(о)годарованнаго нам(ъ) |³¹ вѣнъца да боуде [прок]лѣтъ амин(ъ) амин(ъ) амин(ъ) .

† СТѢФИАНЪ ВЪРОШЪ ГОСПОДИНЪ ВЪ СЕ СРЪБСКІЄ
ЗЕМЛІЄ И ПСАМ(С)Р(Ъ)СКІЄ

Миклошичевом издању, углавном коректном, могу се приложити следеће исправке, допуне или реконструкције оштећеног текста:

ришћење и да ле је можда и сам Миклошич то урадио приликом посете Савини 1856. године.

РЕД	ТЕКСТ MS И РЕД	НАШЕ ИСПРАВКЕ, ДОПУНЕ И РЕКОНСТРУКЦИЈЕ	РЕКОНСТРУКЦИЈЕ ЕМИЛА КАЛУЖЊАЦКОГ И МСТИСЛАВА ШАХМАТОВА ³⁴
1	ВЪЗНЕСЬ СЕ (1)	ВЪЗНЕСЕ СЕ	
6	ВЪ...АЖАЮЩЕ (11)	ВЪ[БР]АЖАЮЩЕ	ВЪ [ЖИТІИ ОНѢМЪ ~~ВЪ~~ БРАЖАЮЩЕ ³⁵ Kalužniacki, <i>Textkritik</i> , 90
9	ВЫСТЬ...СВЕТАГО (17)	нема празнине у тексту; речју СВЕТАГО (са широким с) почиње нова целина	
10/ 11	СѢФѢНА КРАЛѢ ВЛАДИСЛАВА (20)	СѢФѢНА ВЛАДИСЛАВА КРАЛѢ	
14	СТВАРІИ (26)	СТВОРІИ	
18	НИКОЛИ (36)	НИКОЛАК	
19	ВЪ П...РОУЧІИ (38)	ВЪ ПОДРОУЧІК	ВЪ ПОРОУЧІИ; <i>ibidem</i> , 91
21	САВА (40)	САВА	
22	ИЗВОЛИ...ВЛАДАТИ (45)	ИЗВОЛИ[ТЬ ПО] НАС(Ъ) ВЛАДАТИ	Калужњацки се двоумио између ИЗВОЛИ ВЛАДАТИ и ИЗВОЛИ ПО МЪНѢ ВЛАДАТИ ; <i>ibidem</i> , 91 Шахматов из ВОЛК[ТЬ] [ПОСЛѢ НАС] ВЛАДѢТИ (L 28)
22	...ТИТЕЛСТВО (46)	...ТИТЕЛ'СТВО; у делу који је истрвен назире се титла; да није КРѢТИТЕЛСТВО	ПОПЕЧИТЕЛСТВО ; <i>ibidem</i> , 92. Шахматов реконструише [ВЛЮСТ]ИТЕЛ'СТВО (L 28)

³⁴ Реконструкције Шахматова не наводе се када су истоветне са нашим.

³⁵ Већ је напоменуто да је Калужњацки вршио реконструкције према граматичким и правописним начелима немајући увида у величину лакуна.

23	и...Стльпъ (47)	и т[рь]гъ Стльпъ; Код првог слова види се да се горња попречна црта продужује до треће, десне усправне црте творећи троного т. Зацело тако, пре него пирьгъ како је још Синдик, <i>Ко је аутор</i> , 67, нап. 2, предлагао и зато што су прецизно наведене међе које упућују на велику површину земљишта. У прилог оваквој реконструкцији говори и чињеница да истоимено село постоји и данас.	и зацитоу Стльпъ ; <i>ibidem</i> , 92. Шахматов се доста колебао на овом месту. Првобитну реконструкцију ист[и]хъ вл[а]гъ Стльпъ прецртао је и изнад реда додао и положихъ (L 29). Двоумио се и око назива Стльпъ . У напмени даје варијанту Стльчь , али је потом поништава
25	Николак...прикмлк (51)	Николак в њсакъ прикмлк	Николак [приносит дары вьсакїи] прикмлк ; <i>ibidem</i> , 93.
27	сотон[ин]ою (55)	сотоню ; Миклошич допунио, сматрајући, вероватно, да је писар неправилно формирао присвојни придев.	

2. Препис који је начинио 20. августа 1938. године руски правни историк Мстислав Вјачеславович Шахматов³⁶ на линираној хартији преса-

³⁶ Мстислав Вјачеславович Шахматов (Петроград, 1888 — Праг, 1943) завршио је Правни факултет у Петрограду а затим пред большевцима побегао у Београд 1920, одакле ће две године доцније прећи у Праг. Магистрирао и докторирао из области историје руског права. Од 1927. професор Руског правног факултета у Прагу. Био је истакнути члан руске колоније у Прагу — један од оснивача и члан Руског историјског друштва, такође члан Руске академске групе и Словенског института. Лични фонд Шахматова чува се у Одељењу фондова, докумената и збир-

вијеној начетворо, веома брижљиво изведеном калиграфском ћирилицом тамномрким мастилом у 40 редова укључујући и потпис. За предложак је узет данас постојећи препис из XVI века. Текстови се потпуно поклапају, укључујући и празнине, иако наизглед може да збуни чињеница да у краљевом потпису уместо словне цифре ѿ стоји **краль**. Шахматов овај део очигледно није добро протумачио, вероватно и стога што је очекивао да се краљевска титула мора навести у потпису. Текст је прилично добро прочитан мада се по поузданости не може мерити са оним у Миклошичевој збирци. Примењен је модеран правопис у интерпункцији, употреби великог слова и подели на пасусе са првим увученим редом. Подвучени су важнији појмови, топоними и лична имена. Скраћенице су разрешене, а покаткад се полуглас, ваљда нехотично, вокализује са *e* према руском изговору. Шахматов је реконструисао, понекад веома смело, не само празнине у тексту тамо где је истрвен услед пресавијања пергаментa, већ и места без видљивих лакуна уколико је сматрао да је писар испустио неку реч. У заглављу изнад текста налази се белешка исписана оловком, писаним словима: *Хрисовуља из XIII вијека којом српски краљ Стефан Урош дарива манастиру Милешеви храм св. Николе у Хвосну*³⁷. На полеђини белешка оловком, писаним словима: *Повеља краља Стефана Уроша (на папиру)*. Другом руком, мастилом, писаним словима: *Са оригинала преписао и научно обрадио проф Д-р Мстислав Шахматов 20/VIII 38*.

Почетак: † |¹ Господъ възнесе се на Небеса да поуститъ мировѣи
Стѣшителя Небеса оуготоваше прѣ-

Крај: |³⁹ вѣнца да воуде[тъ] п[рок]лѣтъ. аминь. аминь. аминь.

† Стѣфанъ Краль Урошь, Господинъ в ъсе Срѣвскіе землек и Поморскіе.

Нису ближе познате околности и мотиви израде овог преписа. Такође остаје нејасно шта је подразумевано формулацијом “научно обрадио”

ки Института историје уметности Чешке академије наука. (За један део података о Шахматову дугујем захвалност доценту др Мирославу Јовановићу).

³⁷ Изгледа да не потиче од Шахматова, већ је дописана доцније другом руком. Уочљиве су неколике битне разлике у односу на белешку у заглављу преписа деспотове повеље коју је зацело исписао Шахматов. Белешка на деспотовој повељи изведена је истом оловком и писменима као и сам текст и то пре почетка преписивања, док је овде текст “углављен” у сужени простор горње маргине, другачијим рукописом. Видљиве су и следеће језичке разлике: Урошева исправа названа је *Хрисовуља*, а деспотова *Повеља*; *дарива* према *дарује*; *Милешеви* према *Милешеву*; ијекавштина према нехотичној русификацији (*плачања*).

из белешке на полеђини и да ли су на неки начин ови преписи искоришћени будући да су остали у манастиру. Шахматов је живео и радио у Прагу те је највероватније за време летњег одмора боравио у Херцег-Новом и искористио прилику да ради у савинском архиву³⁸.

Заблуде о аутору повеље

Веровање у постојање више преписа хвостанске повеље у савинском архиву није једина заблуда која се о овом документу уврежила у историографији. Подједнаког трајања, али са неупоредиво већим простирањем кроз штампане публикације било је погрешно одређивање аутора повеље. Узрок томе није само збуњујући потпис који не одговара тексту повеље³⁹, већ много више површност у приступу историјским документима и историографским резултатима. Почевши, и у овом случају, од Миклошичевих MS, разнолика, често сасвим произвољна тумачења, уз неизбежна понављања, изродила су читаву галерију потенцијалних аутора из редова немањихких владара, од краља Уроша до његовог имењака на царском престолу. У обзир су, разуме се, дошли сви владари који су користили име Урош. Да невоља изгледа већа, погрешна тумачења учврстила су се и разгранала и поред тога што је једино прихватљиво решење – о ауторству краља Уроша – засновао убедљивим аргументима још 1880. године Иван Павловић⁴⁰, а коначно сваку даљу расправу о овом питању учинио излишном Д. Синдик 1972.⁴¹

Милутиново ауторство било је најраширеније у историчарским круговима, поглавито зато што су повељу као Милутинову издали и Ми-

³⁸ За овај препис зна се тек недавно Г. Комар, *Осакаћена српска историја Боке*, Глас Црногораца, уторак 26. октобар 1999, стр. 2; Комар, *Савина*, 106.

³⁹ Д. Синдик, *Ко је аутор*, 72, упозорава да је у краљево име **Стефанъ Ђ Урошь** у потпису “број **Ђ** највероватније убацио преписивач у XVI веку, када је већ био развијен култ краља Милутина као градитеља многих цркава”.

⁴⁰ Павловић, *Смрт Стефана Првовенчаног*, 584–589.

⁴¹ Д. Синдик, *Ко је аутор*, 67–77. Kukuljević, *Izvestje*, 340 (и посебно издање, стр. 36), навео је као аутора повеље *Стефана Уроша*, пре ће бити као резултат погрешног читања потписа, без **Ђ** између Стефан и Урош, него на основу садржине документа. Белешка у заглављу преписа хвостанске повеље Шахматова исправно одређује аутора повеље. То, по својој прилици није његова напомена. Ако је, пак, на било који начин имао утицаја при њеном записивању, вероватно је одредио аутора анализом садржине исправе. Мало је извесно да је као историчар руског права, настањен у Прагу, био упознат с Павловићевом расправом. Уосталом, њу су превидели или игнорисали и готово сви домаћи истраживачи упућени на проучавање грађе из савинског архива.

клошич и Новаковић⁴². Као такву узимају је С. Станојевић (када говори о Кукуљевићевим преписима и у *Студијама* о аренги и потпису)⁴³, Љ. Ковачевић (у полемици око ауторства с Павловићем), В. Петковић у *Народној енциклопедији*⁴⁴, В. Мошин, С. Радојчић⁴⁵. Идући даље хронолошки стижемо до краља Стефана Дечанског, којег је у ред аутора хвостанске повеље уврстио Б. Стрика, а његову атрибуцију преузимају В. Петковић у *Прегледу црквених споменика* (променио је мишљење!) и П. Мијовић у *Енциклопедији ликовних умјетности*. Приписивање Урошеве исправе Душану стоји сасвим усамљено у Станојевићевој *Студији о фалсификатима*, и изгледа да је плод ауторове омашке а не уверења. У ранијим одељцима свог обимног дела Станојевић је увек приписује Милутину, а на дотичном месту позива се на издања Миклошича и Новаковића и упућује на полемику између Ковачевића и Павловића, оспоравајући аутентичност документу због сумње да је састављена из делова више повеља – Владислављеве, Урошеве и чак Драгутинове.

Атрибуција цару Урошу највише се проширила преко каталога манастирског архива. Први је уводи М. Црногорчевић, а затим је срећемо код С. Накићеновића, Ј. Петковића, И. Синдика, Н. Луковића, В. Ђурића, Д. Медаковића, М. Каписоде и Г. Комара. Међу набројаним ауторима инвентара манастирског архива с правом нема његовог зачетника, епископа Никанора Ружичића, будући да се у своме делу није непосредно определио преуевши просто формулу из потписа – *Повеља Стефана Ђ Уроша* – без тумачења.

2. ПОЗНИ ПРЕПИС ФАЛСИФИКОВАНЕ ПОВЕЉЕ ЦАРА УРОША О СТОНСКОМ ДОХОТКУ (12. ЈУЛИ 1358)

Цар Урош са мајком, царицом Јеленом, видевши хрисовуљу свога оца цара Душана и прочитавши шта је њоме приложио Светоарханђеловском манастиру у Јерусалиму, потврђује очеве одредбе према којима се ре-

⁴² MS, 71; ЗС, 606.

⁴³ С. Станојевић, *Студије о српској дипломатици V. Аренга – Проемиум*, Глас СКА 94 (1914) 217; Idem, *Студије о српској дипломатици XIII. Потпис*, Глас СКА 106 (1923) 39, нап. 2; Idem, *Историја српског народа у средњем веку I. Извори и историографија, књига I. О изворима*, Београд 1937, 40 (= Станојевић, *О изворима*). Приликом даљег набрајања ставова истраживача о аутору хвостанске повеље у напоменама ће се наводити библиографски подаци само за оне радове који нису наведени у одељку о историографији.

⁴⁴ *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, s.v. Савина* (В. Петковић).

⁴⁵ С. Радојчић, *Милешева*, Београд 1971, 40.

ченом манастиру има давати сваке године стонски доходак, који су Дубровчани дужни плаћати док год држе Стон, и то 500 перпера на Ускрс и других 500 перпера на Митровдан. Уколико би се десило да манастир Светих Арханђела у Јерусалиму запусти, Дубровчани су дужни ову суму пренети на српске манастире на Светој Гори – Хиландар и Свети Павле⁴⁶. Повеља је написана у Призрену, 12 јула 1358, пред игуманима: јерусалимским, Герасимом, хиландарским, Арсенијем и светопавлоским, Јованом, под надзором логотета Драгослава.

Опис: Препис, највероватније XVIII века, на дебелој хартији⁴⁷ величине 60 x 42,5 cm, уредним полууставом, тамномрким мастилом, у 50 редова укључујући и потпис. Црвеним мастилом исписани су крст на почетку, иницијал и потпис. Водени знак није уочен. Исправа је чувана пресавијена уздужно и попречно. На местима где је влага продрла хартија је потамнела а слова избледела. Будући да је вишеструко пресавијена хартија доспела под дејство влаге, слова су се пресликавала на наспрамну, пресавијену страну те се на појединим местима текст преклапа, а део црвеног потписа пресликао се на горњу маргину. У горњој маргини уочен је и слаб траг ватре. Места на којима су прегиби искрзани заштићена су лепљивом траком на полеђини. Хартија је линирана, са тачно одређеним маргинама, редовима, простором за симболичну инвокацију и потпис. Језик и правопис изразито су русификовани. Карактеристични су: везано дебело *јер* на крају речи, “руска” вокализација (**творецъ, создатель, персть, Серблемь, Геркомь**), употреба слова ѡ и я за гласовну групу *ја*. На полеђини се налазе две белешке: 1. новија белешка, писаним словима ћирилицом, црним мастилом, истом руком као и на хвостанској повељи – *Повеља цара Уроша*. Белешка је исписана на квадрату који се добијао када се повеља потпуно пресавије, обрнуто од правца низања редова текста. У квадрату десно од овога, у правцу низања редова текста, белешка епископа Герасима Петрановића (после 1872) графитном оловком, писаним словима у четири реда. Текст је готово потпуно избледео, назире се само поједине речи и словне групе – *Аз молим... за... су се... повеље у... повеље... Герасим епископ*.

Фото: Историјски институт Београд, Архив, кутија 12, бр. 73 — формат разгледнице (В. Мошин). Објављена: Стрика, *Далматински манастир*, 234, умањено, нејасно. Овде се објављује фотографија коју је начинио Милан Муратовић, *Про-фото М*, Херцег Нови.

⁴⁶ У свим објављеним инвентарима савинског архива ова одредба је погрешно протумачена. Почевши од Ружичића, у регесту стонске повеље читамо да је већ цар Душан одредио (а његов син потврдио) да се 500 перпера даје Хиландару а других 500 перпера Јерусалимском манастиру, док би у случају да овај потоњи запусти читава хиљада перпера ишла Хиландару. О Светом Павлу нема ни помена.

⁴⁷ Код Ружичића, *Манастир*, 126 и Стрике, *Далматински манастири*, 233, као материјал погрешно је наведен пергамент.

Издања: Фалсификована стонска повеља цара Уроша сачувана је у четири примерка: 1. основни, хиландарски (крај XV века); 2. препис хиландарског примерка начињен руком монаха Никандра средином XIX века; 3. загребачки препис (крај XV – поч. XVI века), у Архиву ХАЗУ, камо је донесен из Дубровника; 4. савински препис. Сва досадашња издања⁴⁸ приређена су, међутим, само на основу хиландарског примерка без икаквог помена постојања других преписа, укључујући и савински. Ново издање Урошеве стонске повеље, у припреми за други број часописа *Стари српски архив*, укључиће опис, варијанте и фотографију и савинског преписа⁴⁹.

Литература: Основни подаци о повељи у описима савинског архива Ружичића, Црногорчевића, Ј. Петковића, Стрике, Каписоде и Комара.⁵⁰

Почетак: † |¹ Понеже изволи бл(а)гїи и чл(о)вѣколюбивый, Ц(а)рь славы Г(оспо)дѣ нашѣ И(сѹ)сѣ Х(ристо)сѣ, Г(ы)нѣ Б(о)жїи

Крај: |⁴⁸ во Никеи, и да иматъ часть со предателемъ ЈѢдомъ и со рекшимъ возми |⁴⁹ распни его.

† СТЕФАНЪ † ВО ХР(И)СТА † Б(О)ГѦ † БЛ(А)ГОВѢРНЫЙ † УРОШЪ
† Ц(А)РЬ † СЕРБЛЕМЪ † И ГЕРКѢМЪ †

Савински препис стонске повеље цара Уроша представља позну, јако русификовану верзију основног текста. Но, и поред тога што су језик, правопис и општи изглед прилагођени нормама времена у којем је препис настао, садржина документа тиме није нарушена. Варијанте у односу на основну, хиландарску верзију (не рачунајући ситније писарске грешке) своде се углавном на изостављање појединачних речи или њихових група:

ред 14. после речи **припадающе** изоставио и **приносеще**

ред 22. **цр(ь)квам(ь)** уместо **царства ми**

ред 27. после **пять сотъ** изоставио **перьперь**

ред 29. **на всакѹ годинѹ ц(а)р(ь)ства ми цр(ь)кви Архагг(е)ла Михаила** уместо **на всакѹ годинѹ храмѹ ц(а)р(ь)ства ми Архагг(е)ла Михаила**

⁴⁸ *Извори из едне кронике. А Диплома цара Стефана Уроша (од 2 јуна 1358. год. у Призрену)*, Гласник ДСС 2 (1849) 197–199; MS, 165–168; ЗС, 709–711; *Actes de Chilandar, deuxième partie. Actes slaves*, publiés par V. Korablev, ВВ 19 (1915) приложение; Amsterdam 1975², 521–523.

⁴⁹ Ђ. Бубало, *Фалсификована повеља цара Стефана Уроша о стонском дохотку (2. јуни 1358)*, Стари српски архив 2 (2003) – у штампи. Видети тамо и описе других примерака, коментаре и основну литературу у вези са овим фалсификатом.

⁵⁰ Библиографске податке видети у одељку о историографији.

ред 30. после догдѣ изоставио годѣ Доубровникъ дръжи Стонъ градъ и...

ред 31. после ц(а)р(ь)ство ми изоставио записа оу хрисовоулих(ь)

ред 45. инверзија любо цр(ь)квѣмъ

Уочљива је разлика и у датирању: 12. јули уместо 2. јуни.

Основна питања која се у вези са савинским преписом постављају односе се на време и мотиве настанка и разлоге доспевања у савински архив.

Стонска повеља цара Уроша оглашена је без много натезања фалсификатом пре готово једног века, а доцнија истраживања вишеструко су потврдила Јиречекове резултате, понајвише оцртавањем времена и мотива настанка овога фалсификата⁵¹. Данас је углавном неподељено мишљење о томе да су концем XV века монаси Хиландара и Св. Павла зготовили две лажне повеље, једну приписавши цару Урошу а другу султанији Мари, с циљем да до тада повремено и незванично уживање стонског дохотка намењеног Светоарханђеловском манастиру у Јерусалиму претворе у стално, званично давање. Обративши се за помоћ и посредовање Ахмет-паши Херцеговићу, потурченом сину херцега Стефана, заснивајући своја права на “доказима” које су сами направили, Хиландарци и Светопављани успели су да, уз непосредан турски притисак, добију право да им Дубровачка република исплаћује стонски доходак. Невешти фалсификати, гледано очима модерне дипломатике, имали су улогу основних доказних средстава у заснивању новог правног односа и као такве свака уговорна страна морала је имати по примерак – Урошева и Марина повеља и данас се чувају у Хиландару⁵²; загребачки препис Урошеве повеље тамо је доспео из Дубровника⁵³, док је дубровачки примерак Марине повеље, данас нестало, сачувано у препису у рукопису *Кратког описа Зете и Црне Горе* из 1774. године⁵⁴.

⁵¹ К. Јиреček, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskome manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića – Jagić Festschrift, Berlin 1908, 531–542; М. Живојиновић, *Светогорци и стонски доходак*, ЗРВИ 22 (1983) 165–206; С. Ћирковић, *Хиландарска свећа у Дубровнику*, Настава историје 8 (1998) 5–19; А. Фотић, *Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV–XVII век)*, Београд 2000, 188–193.

⁵² Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) № 47 (А 8/2) и № 84 (А 6/16).

⁵³ V. Mošin – S. Traljić, *Ćirilske isprave i pisma u Arhivu Jugoslavenske akademije*, Starine JAZU 46 (1956) 97, br. 1.

⁵⁴ *Кратки опис Зете и Црне Горе*, приредио С. Радовановић, Посебна издања САНУ књ. CDXXXV, Одељење друштвених наука књ 68, Београд 1970, 163–168 (фототипија); *Кратки опис о Зети и Црној Гори*, превео и приредио Б. Шекуларац, Подгорица 1998, 156–161 (издање и превод на савремени српски).

Заснивајући своје права на ова два фалсификата, Хиландарци и Светопа-вљани добијали су од Дубровника износ стонског дохотка све до краја XVIII века⁵⁵.

Ако су, према томе, докази о правном односу брижљиво чувани код уговорних страна, а из расположивих извора не види се да је било прекида или већих невоља у исплати све до самог сумрака дубровачке државности, у чему лежи сврха сачињавања новог преписа? На ово питање готово је немогуће дати логички доследан одговор управо зато што познате околности у вези са исплатом дохотка не познају никакве практичне разлоге за овај чин. Да ли би нас закорачивање у XIX век одвело сувише далеко имајући у виду одлике језика и писма документа? Сигурно је да су метежи Наполеонових ратова омели и на крају сасвим прекинули исплату дохотка и пре но што се француска застава залепршала над Дубровником. У тим временима нити је Дубровчанима било до давања “милостиње” нити Светогорцима до ризичних путовања. Коју деценију касније Хиландарци су у више наврата покушавали да издејствују од Аустрије, као новог господара Дубровника, пристанак на поновно исплаћивање дохотка наводећи у корист својих захтева и чињеницу да су сами Французи у доба владавине над Дубровником наставили с исплатом⁵⁶. Ако у овако сроченој дипломатској аргументацији, додуше неуспешној у крајњем исходу, има истине, могло би се претпоставити, али сасвим бојажљиво, да је овај препис направљен ради покушаја интервенције код нових, француских господара Дубровника, и то управо уз посредовање Савинаца, али да је читав подухват остао на покушају⁵⁷.

⁵⁵ М. Живојиновић, *op.cit.*

⁵⁶ Љ. Поповић, *Архив Србије као извор за историју Хиландара*, у: Осам векова Хиландара. Историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, САНУ Научни скупови књ. ХСV, Одељење историјских наука књ. 27, Београд 2000, 243–244. Уп. Архив САНУ, Историјска збирка 7186/127 (концепт писма архимандрита хиландарског Онуфрија Поповића аустријском конзулу у Београду, 27. новембра 1853).

⁵⁷ Хиландарци су одржавали живе везе с Боком (Д. Медаковић, *Манастир Хиландар у XVIII веку*, Хиландарски зборник 3 (1974) 31–32; *Idem*, *Савина*, 61), а о непосредним везама са Савином данас сведочи икона из 1735, коју је манастиру поклонио Атанасије Хиландарац 1759. године (*Ibid*, 61 и сл. 48). О везама Савине с Атосом посредно сведочи и окружница манастира Светог Павла за помоћ у српским земљама (прва четврт XVIII века) послата од игумана Михаила (S. Novaković, *Trebinje, Tvrdoš i Savina. Pisma iz hranionice manastira Savine s nekolikim primedbama*, *Starine JAZU* 16 (1884) 105–107; Медаковић, *Савина*, сл. 102). Непознато је како је баш доспела у Савину, али је можда са њом у вези писмо истог игумана (1713–1725) митрополиту Вићентију Поповићу с молбом да помогне изасланике Светог Павла у прибирању милостиње (V. Mošin – S. Traljić, *op. cit.*, 142).

Ово су, разуме се, само обазрива размишљања. У њиховом кругу мора се остати и при покушају да се дубље продре у проблем доспевања овог преписа у Савину. Откуда он у Савини када манастир с правним послом који се документом потврђује нема никакве везе? Немају, истина, ни повеље краља Уроша и деспота Стефана, као једини остаци средњовековне милешевске архиве, али оне су заједно са многим другим милешевским драгоценостима нашле у Савини сигурно прибежиште пред турском јарошћу. Осим већ поменутих претпоставке о посредовању Савинаца, тешко је изнаћи било шта друго.

У прилог овој претпоставци говорила би и лакуна у тексту диспозиције (ред 30; видети варијанте) у одељку у којем се говори о условљености дубровачке обавезе исплаћивања стонског дохотка. Наиме у протографу је изричито одређено, након потврђивања обавезе давања Јерусалимском манастиру 1000 пепрпера годишње, да овај правни однос има трајати **догдѣ годѣ Доѹбровникѣ дрѹжи Стоњ градѣ и нимѣ сѡблагѣ**. У савинском препису недостаје одељак **годѣ Доѹбровникѣ дрѹжи Стоњ градѣ и...** чиме је добијено бесмислено значење као да исплата зависи од Урошеве владавине Јерусалимским манастиром, али је, што је далеко важније, испуштена кључна одредба чије је тумачење указивало да престанком власти Дубровника над Стоном престаје и обавеза исплате стонског дохотка. Тиме би, разуме се, и нови господари Дубровника и Стона унапред били лишени дужности да наставе с исплатом трибута.

Никола Радојчић је својевремено духовито приметио о једном документу да из њега “избија више проблема него што је у њему реди”⁵⁸. На савински препис може се мирне душе применити иста опаска и поред тога што је број редова готово утростручен. Уколико се, дакле, не пронађу било какви нови трагови, питања мотива израде, предлошка и околности и времена доспевања у Савину преписа стонске повеље цара Уроша остаће и даље загонетка.

3. ПОВЕЉА ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА КОЈОМ ДАРУЈЕ МАНАСТИРУ МИЛЕШЕВИ ПЕТ СЕЛА (ПОСЛЕ 1413)

Велика добротина чинили су деспоту Стефану Свети Симеон и Свети Сава, његови посредници пред Господом, помажући му у бојевима и невољама, на мору и суву, и чак повративши његову душу од “врата смртних”. Из захвалности деспот обдарује Милешеву, манастир Светог Саве, са пет села у Моравицама (код данашње Пожеге): два Гугља, Храсно поље, Шемгоњ и Рупељево. Поклоњена села ослобађају се две године од

⁵⁸ Н. Радојчић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, Београд 1962, 6.

унче, а пет година од свих осталих владарских работа и давања. Соће су имали давати манастиру, а не владару.

Опис: Повеља је сачувана у оригиналу и модерном препису.

1. Оригинал на пергаменту величине 42,5 x 30,5 cm, исписан полууставним писмом, плавим мастилом у 38 редова укључујући и потпис. Црвеним мастилом изведени су крст и велики стилизовани иницијал *M* на почетку, иницијали у тексту (с тим што су у одредби о поклањању села све речи написане с почетним црвеним словом) и потпис. Пресавијањем су направљена по три попречна и уздужна прегипа. Пергамент је углавном страдао по уздужним прегипима и око горње две рупице за врпцу од печата, и то у новије доба. Данас нестали делови текста и потписа били су у целости читљиви у време приређивања првог издања, а на факсимилу из 1890. видљива су тек мања оштећења, зачеци данашњих далеко већих лакуна. Потпис је раздвојен на леву и десну половину, са по три речи у лигатурама у свакој, већом празнином у средини дуж које је пробушено шест рупица (по три паралелне) а кроз њих је провучена и уплетена тамноцрвена врпца са великим воштаним печатом на крају. На аверсу је утиснута ликовна представа, уоквирена кружном легендом пречника 7 cm. У средишту се налази велики шлем, заоденут плаштом, са закривљеним роговима који се врховима готово додирују. У простору који уоквирују види се двоглави орао. У пољу лево и десно од шлема утиснута су два љиљана, а у његовом подножју тространи штит подељен косом преградом, са по једним љиљаном у свакој половини. Текст легенде био је слабо читљив још у време када је повеља први пут издавана, па се данас може углавном наслутити распоред слова уз помоћ читања у првом издању и код Миклошича, као и на основу других сачуваних деспотових печата са истоветном легендом : **Вѣ Хр(и)ста Б(о)га вл(а)говѣрни и хр(и)сталѣвиви г(осподи)нѣ**⁵⁹ **Срѣвлемѣ и Подѣвниѣ деспотѣ Стѣфанѣ**⁶⁰. Благо укошена напрстина, видљива још на снимку из 1890. године, протеже се по левој половини печата. На полеђини повеље исписана је новија белешка, писаним словима ћирилицом, црним мастилом у три реда, истом руком као и на претходне две:

⁵⁹ Николајевић, *Диплома*, 127, прочитао је **вѣлѣмѣ** уместо **г(осподи)нѣ**. Његово читање преузима MS, 333 sq.

⁶⁰ Воштани печати са истоветном ликовном представом и натписом налазе се на две деспотове повеље Лаври – 5. јануара 1407. (Д. Анастасијевић, *Српски архив Лавре атонске*, Споменик СКА 56 (1922) 11; *Actes de Lavra IV*, ed. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachryssanthou avec la collaboration de S. Ćirković, *Archives de l’Athos XI*, Paris 1982, 189 – опис и текст натписа, Pl IX – снимак; Веселиновић, *Држава*, сл. 10 – снимак) и 20. јануара 1427. (Д. Анастасијевић, *op. cit.*, 14; *Actes de Lavra IV*, 194, Pl XII – снимак). Уп. Веселиновић, *Држава*, 50, 59.

Повеља деспота Стефана Високог, На крају је, изгледа другом руком и графитном оловком, додато римско 1.

Фото: Историјски институт Београд, Архив, кутија 12, бр. 74 — формат разгледнице (В. Мошин); Историјски институт Београд, Збирка Душана Синдика. Објављена: Јагић, *Хрисовуљ*, 252-253 (факсимили повеље и печата у природној величини); *Календар Бошњак*, Сарајево 1891. (литографија); Медаковић, *Савина*, сл. 97 – повеља, сл. 109 – печат (фото Д. Тасић); Трифуновић, *Деспот* – истоветна као у претходној публикацији, али умањена. Овде се објављује фотографија коју је начинио Милан Муратовић, *Про-фото М*, Херцег Нови.

Издања: Николајевић, *Диплома*, 125–127 (скраћенице неразрешене, опис повеље и печата и текст натписа); MS, 333–335; ЗС, 607 (извод); Трифуновић, *Деспот*, 150–151, 164–165, 204–206 (превод, коментар и снимак). За други број часописа *Стари српски архив* А. Веселиновић припрема критичко издање, са преводом, коментаром и снимком.

Литература: Николајевић, *Диплома*, 126–127 (опис повеље и печата); Грујић, *Старина*, 326–327 (исто); Црногорчевић, *Савина*, 749 (опис печата); Стрика, *Далматински манастири*, 233 (исто); кратак регест у свим објављеним каталозима савинског архива (Ружичић, Црногорчевић, Ј. Петковић, Каписода, Комар); Трифуновић, *Деспот*, 204–206; Благојевић, *Деспот*, 165–174 (о датуму); Веселиновић, *Косовске алузије*, 189–190; исти, *Држава*, 23–24, 50, 59, 164–165, 220.

Почетак: † |¹ Мною ц(а)рїе ц(а)р(ь)ствоујуть. и силнїи власти прѣдръжеть реч(е) прѣмоу—|² дрїимь

Крај: |³⁷ с(вє)тъи Г[ѡм]єѡнъ и с(вє)тъи Сѡѡѡ

М(И)Л(О)СТІѦ Б(О)Ж[И]ЄЮ Г(О)СПОДИНЪ СРЪБЛЈЕМ(Ъ)
ДЕСПОТ(Ъ) СТЕФ(А)НЪ

2. Препис оригинала који је 19. августа 1938. начинио Мстислав Шахматов⁶¹ на хартији пресавијеној у табак. Текст је исписан на првој и трећој страни, веома уредним калиграфским писмом које подражава стару ћирилицу, тамномрким мастилом у 56 редова укључујући и потпис. Уз одлике наведене у опису Шахматовљевог преписа хвостанске повеље краља Уроша треба додати: обележавање редова оригинала, с тим што се у претходни ред убрајају речи чији се део преноси у наредни ред; тиме сваки ред почиње новом речју; у примере нехотичне русификације спада и разрешавање скраћенице **Сѣ** са **Сѡѡѡ**. Оштећен текст углавном је погрешно ре-

⁶¹ О њему видети нап. 36.

конструисан уз сасвим произвољне допуне. У заглављу изнад текста белешка Шахматова истим писменима као и препис повеље: *Повеља Деспота Стефана (!), с којом он дарује манастиру Милешеву пет села и ослобођава их од плачања данка*. Испод потписа, на дну стране, белешка црвеним мастилом, истом руком која је писала одговарајућу напомену на полеђини Шахматовљевог преписа хвостанске повеље: *Са оригинала преписао и научнички обрадио проф. Д-р Мстислав Шахматов 19¹²/ VIII '38*. На полеђини оловком писаним словима, другом руком као и одговарајућа белешка на полеђини преписа хвостанске повеље: *Повеља деспота Стефана Високог (у препису на папиру)*.

Почетак: |¹ Мною царіе царствоуютъ и силній власти...

Крај: |⁵⁵ свѣтѣи Свѣмѣнъ и свѣтѣи Сава

Милостіѣ вожіею Господинъ Сръблѣм деспотъ Стефанъ

Неколико бележака из новије историје средњовековних повеља манастира Савине

Повеље краља Уроша и деспота Стефана, уз ону руског цара Михаила Фјодоровича, данас једини остаци некадашње милешевске архиве, доспеле су у манастир Савину најкасније 1694. године на рукама тврдошких монаха⁶². Није познато да ли је том приликом у манастир доспело још средњовековних исправа, тј. да ли су такве нестале у пожару 1807. године⁶³. Иако су након лутања и невоља најзад нашле трајно уточиште у Савини, старе милешевске повеље нису остале поштеђене нових искушења у наредна три века. Осим већ поменутог пожара, њихова сигурност довођена је у питање покушајима одношења обележеним затирачким, трговачким и научним побудама. Но, можда је највише забринутости и неизвесности доносило вишегодишње одсуство докумената из манастира, барем у два наврата, са знањем, али вероватно не и одобравањем братства. Јер сваки такав “излет” носио је са собом бојазан да повеље неће бити враћене тамо где су најсигурније – међу књиге у библиотеци или у витрине манастирског музеја.

---

⁶² Видети нап. 2.

⁶³ Д. Руварац, *Аутобиографија протосинђела Кирила Цејетковића и његово страдање за православље*, Београд 1898, 24–25. Непосредно пред пожар манастирске драгоцености су из страха од уништавања биле пребачене на један руски ратни брод у заливу, али су по заповести Француза враћене.

На основу ретких и неповезаних података у изворима могу се оцртати основни обриси првог познатог одсуства двеју средњовековних милешевских повеља током друге половине XIX века. Прво недвосмислено обавештење да су исправе изнесене из манастира пружа Иван Кукуљевић. У свом извештају о путовању кроз Далмацију 1856. године он наводи да је у Котору, новембра месеца, преписао код попа Луке Радонића “две старе србске листине, мислим да су властитост манастира Савине”, а затим прецизира да су у питању повеље краља Уроша и деспота Стефана⁶⁴. Кукуљевић је, по свој прилици, ове преписе уступио Миклошичу, а овај их је искористио приликом припремања издања у MS. Нажалост, нисам успео наћи никаква обавештења о томе када су и због чега најстарије савинске исправе дошле у посед попа Луке Радонића. О његовој личности успео сам прикупити из литературе релативно мало података, свакако недовољно да бих барем тим путем делимично објаснио одношење исправа из манастира – напротив!

Лука Радонић, син Сава Перова Радонића, припадао је оној грани његушких Радонића коју је Његош протерао из Црне Горе 1832. године учинивши крај установи гувернадурства. Кукуљевићу је остао у веома пријатној успомени. Он га без оклевања истиче испред свих својих которских познаника. Радонић му је био ревни пратилац за све време боравка у Боки, све до укрцавања на брод за Крф, где се Кукуљевић опростио “срдачно са својим пријазним пратиоцем Луком, одушевљеним за своју домовину Црну Гору и све словјенство”⁶⁵. Кукуљевићев утисак, колико год искрен, нашао се усамљен међу негативним оценама других савременика и доцнијих историчара. Вук Поповић говори о њему готово с презиром, као о празноглавом, плиткоумном и лудом⁶⁶, док историчар Бранко Павићевић сматра да је судећи по смислу његових изјава Радонић “особа деградира-

⁶⁴ Kukuljević, *Izvestje*, 340–341 (и посебно издање стр. 36–37). Код Станојевића, *О изворима*, 40, ово место погрешно је протумачено као да је Кукуљевић повеље преписао у Савини. Кукуљевић, међутим, преписивање повеља везује изричито за боравак у Котору, док у опису посете Савини наводи само уметничке предмете које је видео у великој цркви. Податак о преписивању повеља у Котору посредно, али убедљиво потврђује опис истог путовања у једном доцнијем путопису, у којем стоји да приликом посете Савини, због одсуства игумана, није могао видети манастирску архиву (I. Kukuljević Saksinski, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arabanije, Krfa i Italije*, Zagreb 1873, 97 (= Kukuljević, *Putne uspomene*)). У манастирску књигу посетилаца Кукуљевић и Имбро Игњатијевић Ткалац уписали су се 26. новембра 1856. (Медаковић, *Савина*, 34).

⁶⁵ Kukuljević, *Putne uspomene*, 95–97.

⁶⁶ В. Ст. Карацић, *Преписка XI (1855–1858)*, приредио Г. Добрашиновић са сарадницима, Београд 1996, 527–528, 534 (= Вук, *Преписка XI*).

ног знања⁶⁷. Радонић је стекао звање свештеничког кандидата завршивши теолошки курс у Богословији у Задру 1854. године – Кукуљевић га зове попом, а Вук Поповић клириком, али се према Поповићевим речима није “хтио досле примити ни учитељства, ни поповства, ни калуђерства”⁶⁸. Тражио је, без резултата, стипендију од аустријског цара за учење немачког језика, али је успео стићи до Беча априла 1856. године, и одатле се вратити у Котор, у покушају да стигне до Петрограда⁶⁹. О Радонићу се мало зна и стога што је историографија усмеравала пажњу само на један, временски веома кратак, одсечак његовог живота – учешће у побуни против књаза Данила почетком 1857. године, инспирисаној од стране руског конзула у Дубровнику, Стремоухова, са Ђорђијем Петровићем и Милорадом Медаквићем као главним завереницима. Наивни и изманипулисани Радонић завршио је прво у црногорском, а потом и у которском затвору, да буде пуштен тек јуна исте године. Ова неславна авантура следила је Кукуљевићевој посети, а о потоњој судбини “превратника” нисам нашао никаквих обавештења⁷⁰.

Савинске средњовековне повеље су, у сваком случају, доста дуго биле ван манастира. Враћене су, како изгледа, тек 1890. године. У писму које је 29. децембра 1890. из Котора упутио Тому К. Поповићу, Герасим Петрановић, епископ бококоторски, вели : *Штовани господине ! Примиио сам (поред фотографије м Савине) два старинска писма. Хвала Богу, те су повраћена у властитост Манастиру, код којег чуваће се. Сјећам се да су објављена била у Monumenta Serbica од Миклошића. Да би ми у Боки могли барем у Шематизму поближе јавити о тијем старинама, не пропустиите замолити нашега брата Луку, да нам свакојако набави ...ошње онај хисторички лист (односно број истога) гдје, каже да су објелодањена била* (мисли на факсимиле деспотове повеље објављене Јагићем у Гла-

⁶⁷ Б. Павићевић, *Данило I Петровић Његош. Књаз црногорски и брдски 1851–1860*, Београд 1990, 288.

⁶⁸ Вук, *Преписка XI*, 527–528 (Вук Поповић – Вуку Карацићу, 28. фебруара / 12. марта 1857). У ово време парох которски био је протојереј Константин Јовановић (Ј. Бућин, *Катедр. црква св. Николе у Котору*, у: Петковић, *Споменица*, 56).

⁶⁹ Р. Драгићевић, *Његошево укидање гувернадурства*, ИЗ 3 (1949) 148. У писму цитираном у претходној напмени Поповић вели Вуку: “Ви познаћете оног клирика Радонића што је долазио и код Вас у Бечу”.

⁷⁰ О читавој побуни за време Даниловог бављења у Паризу и Радонићевом учешћу видети: Д. Вуксан, *Књаз Данило. Шеста година владе (1857)*, Записи 17, св. 3 (1937) 137–138; св. 4, 193–202; Р. Драгићевић, *op. cit.*, 144–155; Т. Никчевић, *Политичке струје у Црној Гори у процесу стварања државе у XIX вијеку (отпор стварању државе)*, Цетиње 1958, 120–121, 232; Б. Павићевић, *op. cit.*, 286–288. У Поповићевим писмима Карацићу дат је ванредно сликовит опис читавог догађаја (Вук, *Преписка XI*, 527–530, 534–537, 550–555).

снику Земаљског музеја за 1890. или на литографију исте исправе у календару Бошњак за 1891. год). *Знајући колико се заузimate за овакве корисне ствари, тврдо сам увјерен, да ћете то радо учинити. Ако не могне се другачије, а оно нека Вам назначи наслов и број листа, пак ћу га ја у Сарајеву наручити....*⁷¹ Не само да су повеље биле ван манастира више од три деценије, већ је, по свој прилици, бригу о њима све време водио управо поп Лука Радонић. У архиву манастира Савине сачувана је једна недатирана белешка епископа Герасима Петрановића са основним подацима о деспотовој повељи. Тамо стоји: *Хрисовуља Деспота Стефана Лазаревића (Лазарева сина) с којом поклања нека села манастиру Милешеву. Преписана у Магазину 1844. од куда је Миклошић уврстио у Monumenta Serbica, а г. 1890. у Гласнику Музеја у Сарајеву ... (нечитко) и у Вошњаки Календару босанском. Повратио м. Савини Лука Радонић*⁷².

Готово читав век касније две старе милешевске повеље кренуле су још једном ван манастира (ваљда и последњи пут), овога пута са племенином намером да буду заштићене од даљег пропадања. Наиме, 31. маја 1985. године представници Завода за заштиту споменика културе Црне Горе преузели су у манастиру 193 предмета на конзервацију. Међу њима биле су и Урошева и деспотова повеља. Закључна одредба записника о примопредаји одређује да се предмети имају вратити након конзервације или на било какав захтев старешине манастира, оца Данила Марића⁷³. Време је учинило своје, старешине и братства су се мењали, те је читав подухват помало заборављен. Тек 21. јануара 1999. године највећи део предмета враћен је конзервиран манастиру, али међу њима није било наше две повеље нити објашњења за такав поступак⁷⁴. Убрзо су уследила упозорења у дневној штампи – 26. октобра 1999. у *Гласу Црногораца* а затим 21. августа 2002. у истом листу⁷⁵. Најзад, 20. септембра 2002, представници Републичког завода предали су повеље матичној установи⁷⁶. Испоставило се, међутим, да од дугогодишњег одсуства није било користи. После 17 година боравка на Цетињу враћене су – неконзервиране!

⁷¹ Архив САНУ, Историјска збирка бр. 7941/ХIII–22 (писмо из оставштине Тома К. Поповића).

⁷² Архив манастира Савине (АМС), без сигнатуре. Копију ове белешке имао је доброту послати ми господин Горан Комар. Захваљујем и овом приликом.

⁷³ АМС, Записник о примопредаји сачињен у манастиру 31. маја 1985. (СР Црна Гора, Републички завод за заштиту споменика културе, бр. 02 – 937).

⁷⁴ АМС, Записник о враћању експоната 21. јануара 1999 (бр. 02 – 22).

⁷⁵ Г. Комар, *Осакаћена српска историја Боке*, Глас Црногораца, уторак 26. октобар 1999, стр. 2; *Idem*, *На конзервацији 17 година !?*, Глас Црногораца, среда 21. август 2002, стр. 16.

⁷⁶ *Idem*, *Враћене савинске повеље*, Приморске новине, год XXXI, бр. 478, Будва 2002, стр. 16.

Dorde Bubalo

The Medieval Charters in the Archive of the Savina Monastery

Summary

Idea and the basis for this article (and the lecture held under the same title in the Institute of History in Belgrade, on November 7th, 2002) came from the research of the Archive of the Savina monastery during August 2002, with financial support of the project *The Society in Serbian Diplomatic Sources* by the Ministry of Science and Technologies of the Republic of Serbia. The Archive of the Savina monastery is the one of the rare monasteries which preserved relatively large quantity of the documents, within the great time span. In foundation and character of the Savina Monastery crucial role was played by the two facts: when the monks moved from Tvrdoš to Savina in XVII century, they brought with them significant parts of the deposits of the Tvrdoš and Mileševo monasteries, and the second one is the development of the monastery during XVIII century, which created rich archives. The medieval part of the Savina archive is comprised of three charters: 1. charter of king Uroš I on the occasion of foundation of St. Nikola church in Hvosno as an estate of Mileševa (1. September 1276 – 1. May 1277); the original has not been preserved, there are two transcripts, one written at the earliest in XVI century and the other, transcript of this transcript, made in 1938 by Mstislav Šahmatov, Russian law historian from Prague; 2. a transcription from XVIII century of the falsified charter of emperor Uroš about the tribute of Ston (12. July 1358); four copies of this false charter have been preserved. It was made by the end of XV century with the aim to transfer the tribute of Ston from the Monastery of Saint Archangels in Jerusalem to the Serbian monasteries at the Mount Athos - Chilandar and St. Paul; the sources give us no proof for logically coherent answers to questions of the motives of writing or the circumstances and time of arriving at Savina; 3. the charter of despot Stefan Lazarević by which he donated five villages in the region of today's Požega to the monastery of Mileševa (after 1413); in the archive of Savina there is an original with preserved wax seal and the transcript of the original made in 1938 by Mstislav Šahmatov. The charters of king Uroš and despot Stefan represent the only relics of the medieval archives of the monastery of Mileševa. After being brought to Savina, at the latest in 1694, they were taken out of the monastery several times for a longer period. By the end of 1856 Ivan Kukuljević found them in the hands of the priest Luka Radonić in Kotor. It is not known when and for what reason they arrived there. It was Luka Radonić himself who brought them back to the Savina monastery at the latest in 1890. The charters were taken from the monastery again in 1985 to be conserved by the Institute of preservation of the cultural monuments in Cetinje. After seventeen years they were brought back to Savina – not preserved!

Повеља краља Уроша I о оснивању цркве Светог Николе у Хвосну, 1276. – 1277, у препису из XVI века (фото: Милан Муратовић, Херцег-Нови)

Фалсификована повеља цара Уроша о стонском дохотку, 12. јули 1358, у препису XVIII века (фото: Милан Муратовић, Херцег-Нови)

Оригинал повеље деспота Стефана Лазаревића о поклону пет села у Моравицама манастиру Милешеву, после 1413 (фото: Милан Муратовић, Херцег-Нови)

Поведа Деспота Стефана, с којом он
 даје манастиру Милшеву пет села и влас
 воу члв и с плаука данка.

† † †
 Ноу царје царствоуютъ и еванѣи власни
 рудражати, реучено прѣмудрѣи мѣ Соломономъ, Царе
 въ кнѣвомъ Валедижителе Господо. И понаже оу рѣмѣн-
 усе сѣ възство цукхомъ ѿ крѣпѣице шого роу-
 ка и въсовоаѣе въ благости, подобакте и подобни
 шого, посланко маѣно рожденному оу крѣпѣице, подобни
 се ѿбузданоу роуку и насипаюшомъ въ сако кнѣ-
 крѣпѣице [Аурама] благоволенѣа. Иако даѣе такъ же рѣ-
 менному оу сѣмоу царствѣю прѣкѣици еудеме, не
 и вѣуомъ касадници ѿ ѿно же кста ѿ сѣдоу вла-
 говуствоу кнѣа въбѣрѣнато намъ слоужѣвомаукѣа.

ѿ Тѣмъ же и азѣ, иже еѣ Христа Бога благоуствѣно
 оу рѣю, Деспотъ Стефанъ ѿ, и по милости
 Божѣи, Господинъ Сръбѣи. Пишу сѣа се сѣдѣ
 дѣице еѣстѣмѣнко за многоу милосрдѣе и некуѣ
 голѣику милостѣ сѣлатѣхѣ господѣ монахомъ Христовѣ
 Сръбскихѣ, свѣтѣа Сѣмѣна самодѣжѣа Сръбскаго и
 мѣротоуца ѿ сѣа сѣлѣаго, великаго азѣ епископа Сръ-
 бскаго, иже ѿ за многоу свою милостѣа хѣлаѣа еѣе
 ѿ моѣмъ недостоѣнѣстѣа хѣлоу Господу, и молиѣа еѣи иже
 многоу спасѣнѣа ѣахѣ: ѿ мѣри же, и ѿ сѣи, ѿ вѣ рѣ-
 тѣа, и вѣ рѣзѣнѣикуѣа нежаѣахѣ, и махѣ рѣдѣи ѿ
 ико плѣмѣа ѿ ѿнохѣ ѿ даѣе и ѿ каѣнѣикуѣа аѣи моѣ ѿ ѿ
 рѣтѣа сѣмѣтѣикуѣа) възвѣратише, и молиѣа еѣикуѣа ѿ вѣ-
 сѣхѣа шѣоуца и ѿ каѣнѣа еѣтѣикуѣа ѣикуѣа аѣикуѣа
 сѣ, ѿ дѣнѣа ли же во рѣдѣикуѣа изѣоати се ѿ владаѣикуѣа
 мѣа ѣикуѣа и сѣмѣтѣикуѣа ѿ шѣоуца и Богу моѣмѣа.

Сѣикуѣа великикуѣа рѣди благоуствѣикуѣа ѿ сѣлатѣхѣ
 господѣа моѣхѣ сѣмѣтѣикуѣа моѣмѣа, приѣсѣоуѣа моѣмѣа
 приношенѣе). Пѣило же иже мѣнастирѣа господѣикуѣа ѿ
 двѣнаѣаго Сѣа, и же ѿ Милшеве петѣ сѣла оу

Препис повеље деспота Стефана Лазаревића, преписао Мстислав Шахматов
 1938. (фрагмент)